

Zárójelentés a „Viták a globalizációról a magyar nyilvánosságban” c. OTKA-kutatásról (T37756)

A globalizációról szóló viták kutatására a magyarországi nyilvános viták elemzésében szerzett eddigi tapasztalataink alapján - (elsősorban a népesedés kérdésével, illetve a NATO-csatlakozással, vagy a nemzeti identitással kapcsolatos vitákkal foglalkozó korábbi tanulmányainkra utalnánk itt) - mertünk vállalkozni. Az OTKA-kutatás kereteiben végzett több éves vizsgálat során bebizonyosodott számunkra, hogy a globalizációról szóló viták más természetűek.

Az anyaggal kapcsolatos alapélményünk így foglalható össze: alaktalanság és parttalanság a téma, zűrzavar, összevisszaság és keveredés az álláspontok és a diszkurzív regiszterek tekintetében. A korábbi elemzésekben jól működő opozíciók, megkülönböztetések - például köz- és magántémák, laikus és szakértői beszédmódok, normatív és deskriptív megközelítések, partikuláris és univerzalista, jobboldali és baloldali, konzervatív és modernista diszkurzusok között - most használhatatlannak tűntek.

Ugyanis a globalizációról való beszédben, és mindenekelőtt az anti- (vagy alter-) globalista diszkurzusokban ezek az ellentétek szisztematikusan találkoznak, vagyis feloldódni, megszűnni, elmosódni látszanak. Ezeket a diszkurzusokat - vagy legalábbis egy részüket - a fenti opozíciók meghaladása, érvénytelenítése jellemzi. Ezért figyelmünk erre az új jelenségre irányult, arra tehát, hogy hogyan dolgozódik ki az anti-globalista diszkurzusokban - a témák, a beszélők, a nyelvezet, stb. tekintetében - ez a „köztesség”, vagy ha úgy tetszik „hibriditás”, és ezáltal hogyan újul meg a nyilvános beszéd és politikai cselekvés.

Mindenekelőtt alapvető nehézséget okozott a téma, illetve a korpusz lehatárolása. A globalizáció témája ugyanis amőbaszerűen átszövi az utóbbi másfél évtized nyilvános beszédét, mindenhol felbukkan és bármilyen kérdéssel összekapcsolható.

A globalizáció, ahogy Gombár Csaba¹ találóan írja, elefántkórban szenvedő kifejezés. Felpuffadt, mindent átfogó általánosság, amely lenyelni látszik egész világunkat. Minden benne van. A globalizáció „sperrhakni” is, tolvajkulcs, amelyről azt hihetjük, modern világunk minden rejtélyét megnyitja, minden jelenségét megmagyarázza. A globalizáció egyes narratívákban minden bűnre bak, másokban maga a tökéletes alibi. A globalizáció - mint a valóság reprezentációja - nem ismer mértéket. A fogalom parttalansága, körvonalazatlansága kifejez valamit a modern ember „planetáris” életérzéséből, a zsugorodó világ közös élményéből, abból a terjedő, közös intellektuális meggyőződésből, hogy minden mindennel - illetve mindenki mindenkivel - összefügg. A globalizáció kifejezés példátlan karrierje minden bizonnyal összefügg azzal a ténnyel, hogy az emberek széles csoportjainak mindennapi tapasztalatai e jelenség valóságosságát folyamatosan alátámasztani látszanak. A „globalizáció” egyike azon szavaknak, amelyek lehetővé teszik a technikai civilizációban élő emberek számára, hogy értelmezzék az őket körülvevő világot.

---

¹ Gombár Csaba, Hankiss Elemér, Lengyel László és Szilágyi Ákos: A kérdéses civilizáció. Budapest: Helikon-Korridor, 2000.

Segítségével meg tudnak fogalmazni az emberiség közös sorsára vonatkozó általános kijelentéseket, amelyek ugyanakkor közvetlenül hatással vannak saját életükre, vagy leszármazottaik jövőjére.

A korábban nemzet-állami keretekben elgondolt közjóra, illetve közérdekre való hivatkozás átalakult, kitágult: a földgolyó jövője mindannyiunk közügyeként és egyúttal saját magánügyünként tematizálódik, amennyiben a globalizációról szóló beszéd fontos része az a feltevés, hogy a globális folyamatok az egyes ember életformáját közvetlenül befolyásolják. Az egyén politikai felelőssége is több lesz, mint az "állampolgári kötelességek" hagyományos gyakorlása (a népszuverenitás gyakorlása a választásokon, a törvények betartása, adófizetés, stb.). A saját felelősségét globálisan értelmező ember újfajta életvezetési szabályokat követ: „környezettudatosan” él és fogyaszt, spórol az energiával, korlátozza a széndioxid-kibocsátást, szelektíven gyűjti a szemetet, a „méltányos kereskedelem” áruit vásárolja, stb. Ebben a felfogásban a földgolyó egészének érdeke és az individuum önmagára – saját fennmaradására, egészségére, életminőségére irányuló – érdekei összekapcsolódnak.

Az ökológiai diszkurzusokban a közös, általában vett "természet" védelme – a modernizáció káros hatásainak visszavétele, valamely eredetinek vélt állapot, vagy az "egyensúly" helyreállításának követelménye összekapcsolódik az individuális fogyasztásra való agrártermelés "természetességének" (pl. a vegyszerhasználat ill. a génmanipuláció elutasítása) követelményével. Az ökológia érvekhez mintegy magától értetődően hozzásimulnak a kulturális autenticitás értékei: a modern extenzív termelési technológiák és tömegfogyasztás elutasítása, a hagyományos, kistulajdonhoz kötődő farmergazdálkodás, a kézművesség, a kisipar, a tájjellegű termékek és helyi (pl. gasztronómiai) hagyományok felértékelése (a „terroir” kultusza, a „slow food” mozgalom stb.), a szolgáltatások területén a személyes kapcsolatok hangsúlyozása (falusi turizmus) a modern, elidegenedett, mesterséges, nagyvárosi életforma (civilizáció) valamiféle „természetközeli” és egyúttal "autentikus" alternatíváját kínálja. Mégsem mondhatjuk azt, hogy itt egyszerűen a régi típusú konzervativizmus éled újra, ugyanis új mozzanatként megjelenik ebben a felfogásban a multikulturalitás értékrendje (pl. a slow food mozgalom ugyanúgy megőrzendő értéknek tekinti a francia vidék tájjellegű sajtjait, mint a magyar mangalica húst.)

A globalizáció-kritika a természet, ill. az autentikus életformák és kulturális hagyományok védelmének nevében összützet zúdít a modern kapitalista gazdaságra és a tőkés érdekek támogatásával gyanúsítható politikai intézményekre is. Itt az ökológiai és kulturális értékeket védő diszkurzus kiegészül a politikai gazdaságtan érveivel.

Az anti- vagy alter-globalizációs diszkurzusok egyfelől közügyeket artikuláló, politikai diszkurzust teremtő hatalmpolitikai tényezők, másrészt hordozói a magánszférát átalakító alternatív életformáknak is. E két terület a diszkurzusokban gyakran össze is kapcsolódik. A par excellence közéleti témák, a nemzetközi kapitalizmus kritikája, a globális hatalomgyakorlás kritikája, a globális erőforrások igazságtalan elosztásának problémája gyakran kapcsolódik össze a magánéleti alternatívák felvázolásával olyan témákban, mint a racionális fogyasztás, az egészséges étkezés (pl. bio-élelmiszerek), a nem

pazarló energiafogyasztás, az ésszerű anyagfelhasználás, a fogyasztói tudatosság, az egészséges életmód, az alternatív orvoslás, stb. A nyugat-európai diszkurzusok vizsgálata tehát azt mutatja, hogy a politikai diszkurzusok világára ott ráépül az alternatív életmódok témája - vagy megfordítva. A globalizáció-ellenes vagy globalizáció-kritikai mozgalmak ráirányították a figyelmet „a hogyan élünk” kérdésre, és az életmódmozgalmak összekapcsolódnak politikai mozgalmakkal, követelésekkel. Ld. pl. José Bové szerepét Franciaországban, aki egyrészt politikai szereplő, paraszt népvezér, de egyben egy sajátos „kultúra”, a francia hagyományos gasztronómia védelmében lép fel. Bové és társai egy külön beszéd- és érvelésmódot hoztak létre, amely a helyi tradíciókra, természeti feltételekre épít - megteremti a „terroir”, a tájjellegű, tájhoz kötődő termékek kultuszát, a globális piactól megvédendő életformaként ábrázolja a francia, azaz minőségi étkezési és borászati kultúrát. Ez a diszkurzus egyszerre kulturális, politikai és gazdasági (amennyiben egy speciális agrármarketing tevékenységet is lefed). Az általa képviselt értékek Európai Unió-ellenes, hagyományos, nemzeti-regionális értékek. Mindez egy újfajta politizálást jelent, alternatív politikai formát alkot. Magyarországon ez a fajta aktivizmus és a hozzátartozó diszkurzus még alig jelent meg, vagy meglehetősen gyenge.

Úgy tűnik, hogy Magyarországon az alternatív életformák szinte függetlenek a politikai mozgalmaktól, inkább politika-alattiak, miközben az anti-globalizációs mozgalmak meglehetősen politizáltak. A globalizáció következtében kialakuló életformát tehát minden részletében áthatja egy újfajta szemléletmód, ami egyúttal a politika újraértelmezésével is jár.

A korpusz

Az empirikus kutatás igen sokrétű nyilvános szövegekre épült. 2001 és 2005 között gyűjtöttük a globalizációval kapcsolatos sajtóanyagokat (napi- és hetilapok, folyóiratok), könyveket, brossurákat és egyéb kiadványokat és az Interneten található különböző portálok illetve civil szervezetek globalizációval kapcsolatos kommunikációit.

Az összegyűjtött anyagok alapján áttekintő összefoglalások illetve szövegelemzések készültek a legfontosabb politikai napilapok, a Magyar Nemzet, a Népszava, a Magyar Hírlap, a Népszabadság, hetilapok, az ÉS, a Magyar Narancs, a Heti Válasz, a Heti Világgazdaság, a 168 óra, a Figyelő, a Demokrata, a Magyar Fórum, és a Nemzetőr cikkeiből, valamint két folyóirat, a Kritika az Eszmélet című lapok egyes cikkeiről. A nyomtatott sajtó cikkein kívül az Internet számos honlapjáról is készült áttekintő elemzés így az Index globalizációs dosszióját, valamint a globalizációs témára szakosodott honlapok anyagáról: pl., az ATTAC nemzetközi anti-globalizációs szervezet és a Védegylet honlapját, valamint a Zöldpók és az Indymédia portálok, és az innen elérhető „alportálok”, például a

CEE Bankwatch magyar osztályának, vagy az Egyetemes Létezés Természetvédelmi Egyesület honlapjának írásairól is.²

Egyes kiemelt írásokról, amelyek különböző ideológiai alternatívák meghatározó diszkurzusainak bizonyultak, részletes összehasonlító elemzések is készültek, összehasonlítva, hogy milyen fő témák köré csoportosítják a szerzők a globalizáció problémáit. Összehasonlításra kerültek a tematikus szerkezetek, például az, hogy inkább a gazdasági vagy a politikai összefüggésekre, az ökológiai vagy a kulturális kérdésekre koncentrálnak-e a beszélők. A korábban kialakított tematikus kategóriaszótár segítségével ezen írásoknál megvizsgáltuk a legfontosabb kategóriák előfordulásait és együtt-előfordulásait, valamint az értékpreferenciákat. A részletesen elemzett diszkurzusoknál a szerzők által követett narratív struktúrák is elemzésre kerültek. Ezeknek az elemzéseknek az eredményeit a zárójelentés további részei tartalmazzák.

A globalizációról szóló szövegek témastruktúrája

A kutatás avval az elgondolással indult, hogy a globalizáció mint általános trend olyan gazdasági és a technológiai fejlődést eredményez, amelynek következtében a legkülönbözőbb emberi tevékenységek szokásos hatóköre egyre több szinten relevánssá válik. Az emberek tapasztalatai azt jelzik számukra, hogy „a világ összeszűkül”, mert életük nemcsak a szokásos lokális és nemzeti szinten, hanem regionális és globális szinteken hozott döntésektől is egyre inkább függ. A globalizációs trend pedig egyszerre különböző területeken is érvényesül, mivel a gazdasági, politikai, kulturális, civilizációs és ökológiai folyamatok egymással szoros kapcsolatban látszanak lenni.

A kutatás céljából tűzte ki az erről szóló viták elemzését, amelyek ennek az általános trendnek és a belőle származó további fejlődés irányának kérdéseiről szólnak. Bár a vitákban megszólalók e komplex témakör eltérő területeinek gyakran egymástól nagyon különböző problémáit vizsgálják, azt feltételeztük, hogy a diszkurzusokból jól elkülöníthetők lesznek a globalizáció egyes altémái és mindazok a kérdések, amelyek a folyamat pozitív és/vagy negatív következményeit vizsgálják. Előzetes várakozásaink szerint tehát tematikusan jól körülhatárolható, és erőteljes értéktételezésekkel dolgozó szövegeket vártunk. Az összegyűjtött hatalmas korpusz az értékkülönbségekkel

---

² Egyéb internetes helyek:

ATTAC: <http://attac.zpok.hu/>

Indymédia: <http://indymedia.hu/>

Greepeace: <http://www.greenpeace.hu/>

Zöldpók: <http://www.zpok.hu/>

Egyetemes Létezés Természetvédelmi Egyesület: <http://www.etk.hu/>

Társaság a szabadságjogokért: <http://www.tasz.hu>

Humusz: www.humusz.hu

Civilek a Zengőért: www.zengo.fw.hu

Pécsi Zöld Kör: www.pzk.hu

Magyar Természetvédők Szövetsége: www.mtvsv.hu

Levegő Munkacsoport: www.levego.hu

Zöld információs oldal: <http://www.greenfo.hu/>

kapcsolatos várakozásainknak megfelelt, a tematikus elemzés tiszta kategóriáira vonatkozóknak viszont nem.

Egyes elképzelések szerint a nyilvánosság felfogható akár egyetlen összefüggő szövegfolyamatként, vagy szövegek végtelen hálózataként. Azt tapasztaltuk, hogy ebben az elvileg elgondolható, de a gyakorlatban áttekinthetetlen összefüggésrendszerben lehetetlen belátni a globalizáció fogalom használatának teljes tematikus kiterjedését, lehetetlen áttekinteni az összes globalizációval érintkező témakapcsolást. Intuíciónk azt sugallta, hogy a globalizáció fogalma mindenekelőtt a modern kapitalizmus gazdasági folyamatainak értelmezésére szolgál, kézenfekvő tehát azt feltételezni, hogy a globalizáció a nyilvános szövegekben mindenekelőtt közgazdasági jelentéssel bír, és gazdasági témákkal kapcsolódik össze.

Ha az Interneten rákeresünk a globalizáció kifejezésre, a magyar nyelvű keresőben 446 000 item áll rendelkezésünkre. A kapitalizmus hívószóra 271 000 oldal bukkan fel, a két szó együtt azonban csak 36 000 oldalon szerepel. A globalizáció és a bank 48 700, a globalizáció és pénz 79 800, a globalizáció és piac: 86 100 oldalon szerepel együtt. A globalizáció és a környezet kifejezések ellenben már 157 000 oldalon szerepelnek együtt (a globalizáció és a környezeti szavak plusz még 57 000 oldalon), amiből arra következtethetnénk, hogy a globalizáció témája elsősorban inkább ökológiai, és csak másodsorban gazdasági összefüggésben jelenik meg az Interneten.³ Azonban meglepő módon a globalizáció és a kultúra kifejezés még többször, 203 000 alkalommal szerepel együtt.

A szó tematikus beágyazottsága tekintetében tehát nehéz egyértelmű hierarchiát felfedezni a gazdasági, ökológiai, politikai vagy kulturális előfordulások között. Általános tapasztalatunk az, hogy a globalizáció kifejezéssel szinte bármilyen témát össze lehet kapcsolni.⁴

---

³ A globális szó esetében nincs ilyen különbség, kb. ugyanannyiszor szerepel a szó a piac és a környezet kifejezésekkel egy szövegben (előbbivel 289 000, utóbbival 295 000-szer). A három szó együtt 114 000 esetben fordul elő. Egyéb együttes előfordulások:

Globalizáció és politika 149 000
Globalizáció és Európa: 216 000,
Globalizáció és Európai Unió: 125 000
Globalizáció és Amerika: 108 000
Globalizáció és USA: 73 100
Globalizáció és nemzet (75 000)
Globalizáció és biztonság 50 200
Globalizáció s terrorizmus 26 800
Globalizáció, McDonald's: 10 400

⁴ Például a magyar nyelvű internetes szövegek között az alábbi című cikkeket találtuk:

A globalizáció és a katolikus felsőoktatás
Globalizáció és kertészkedés
Globalizáció és hamburger
Globalizáció és design
Globalizáció és a személyügy

A globalizáció kifejezés persze bizonyos témákkal, témanyalábokkal tipikusan együtt jár, és legtöbbször ezeknek egyfajta sajátos vegyülékét kínálja. Például magyar szövegeken végzett sajtóelemzéseinkben azt tapasztaltuk, hogy a globalizáció témáját a szövegek egy része úgy jeleníti meg, mint politikai, gazdasági, ökológiai, társadalmi vonatkozások tarka „szóttetés”, ahol a nemzetközi tőkeáramlás szabályozásának kérdésétől egy-két ugrással el lehet jutni, mondjuk a hódok élőhelyeinek, vagy a bio-diverzitás megőrzésének szükségességéig, vagy a „természetes” életformák, pl. az alternatív gyógymódok erényeinek hirdetéséig. Természetesen ez a széles témakonstrukció elsősorban a laikus diszkurzusokban dominál, minél inkább szakjellegű a szöveg, annál szűkebb a témakezelés (pl. meteorológusok cikkei a felmelegedésről, stb.) De gyakran olvashatunk napilapokban olyan cikkeket, amelyeknek szerzői valahol a laikus és szűk szakértői beszédmodok között fogalmazzák meg álláspontjukat a globalizációról. Már korábbi vizsgálatainkban is tapasztaltuk azt a diszkurzív szabályosságot, hogy a laikus szerzők, akik általában a széles nyilvánossághoz szólnak, hajlamosak a széles témakapcsolásokra, vagyis az alaptémát laza diszkurzív kötelékekkel szinte minden más témával kapcsolatba tudják hozni, ám témakapcsolásaikat legtöbbször implicit láncolatok tartják össze, nem használnak mélyreható érveket, okutalajdonításokat vagy szigorú következtetési sémákat. Evvel szemben a szakértő beszélők éppen az ellenkező irányú diszkurzív eljárást követik: témájukról határozottan levagdoszák a nem szorosan odakapcsolódó témakapcsolásokat, tehát sokkal szűkebben definiált témakonstrukciókat használnak, ám érvelési módjuk sokkal szigorúbb, okutalajdonításaik igazolható láncolatokat alkotnak, következtetéseik, bizonyítási vagy cáfolati eljárásaik explicitek⁵.

Társadalomtudományos diszkurzus a globalizációról: kapitalizmus és anómia

A művelt nagyközönséghez szóló nyilvánosságban a leggyakrabban olyan értelmiségi diszkurzusokat találunk, amelyekben nehezen különíthető el a szakértői - például közgazdasági, szociológiai, vagy ökológiai stb. - és az „általános” értelmiségi - politikai, normatív - attitűd. Ezek közül a diszkurzusok közül is kiemelkednek azoknak az emblematis éntelmiségieknek a megnyilvánulásai, akik valamely tudományterületen szerzett presztízsüket a globalizáció-ellenes harcban kamatoztatják. A nyelvész Chomsky, a közgazdász Wallerstein, a szociológus Bourdieu - vagy Magyarországon a filozófus Tamás Gáspár Miklós, vagy a közgazdász Szalai Erzsébet - az elkötelezett éntelmiségi, az „entellektüel”, az univerzális ügyek „felelősének” figuráját elevenítik fel újra. Az egykori baloldali éntelmiségi „próféták” hanyatlása után évtizedes szünettel újraéledő éntelmiségi mítosz újfajta ideológiai effektusokat gyakorol, és nagy mértékben hozzájárul újszerű mozgalmak generálásához a globális civil társadalomban.

Az említett szerzők szövegeinek sajátja, hogy bár közérthető nyelven fogalmazzanak, erősen építenek a társadalomtudományok modern eredményeire, intellektuálisan igényesek, ezenközben erősen normatívak és felhívó erejűek. A globális társadalom

---

⁵ Heller Mária - Némedi Dénes - Rényi Ágnes: A népies beszédmod alakváltozásai az elmúlt harminc évben, (A népesedési viták alapján). In: Közelítések. Szociológiai tanulmányok. Budapest: ELTE Szociológiai Intézet, 1991. pp. 149-157.

alulszabályozottsága a kortárs szociológia egyik központi kérdése. A téma persze nem új: a kapitalizmus kaotikus tendenciáiról sokat írt Marx, a kapitalizmus morális deficitjéről, a krónikus anómiáról Durkheim, az életvilág kolonizációjáról Habermas, stb. A kilencvenes évek nemzetközi társadalomtudományi irodalmában középpontba került a globalizáció anómiás következményeinek a kérdése, noha az *anómia* kifejezést nem minden szerző használja. Különböző nézőpontokból ezzel a kérdéssel foglalkozott többek között Bauman, Beck, Offe, Bourdieu, Boltanski, Dahrendorf, Giddens, Senett, és még sokan mások.

A kapitalizmust már Marx Goethe bűvészináshoz hasonlította, aki ugyan képes volt mestere varázspálcáját megsuhintani, de megálljt már nem tudott parancsolni neki. A modern világ irányíthatatlanságát más képekkel is ábrázolják, Bourdieu például egy pilóta nélküli repülőhöz hasonlította. Claus Offe szerint *„A globalizáció gondolata által hordozott legmélyebb jelentés: a világ ügyeinek határozatlan, szabálytalan és önműködő karaktere; egy centrum, egy irányítópult, egy igazgatótestület, egy ügyvezető iroda hiánya.”*⁶

Az anómia tehát egyfelől a tervező központ hiányából fakad: a globális kapitalizmusban nem működik egy központi racionalitás, amely ellenőrzése alatt tarthatná a folyamatokat. Az anómia másfelől a korábbi társadalmi normák és szabályok mesterséges lerombolásának a következménye, és elsősorban a neoliberais ideológia etikai győzelmeiként írható le.⁷ Elsősorban Friedrich Hayek és Milton Friedman nevéhez köthető az a konzervatív fordulat amely a közgazdaságtanban végbement az 1970-es években, és amely megsemmisítő rohamokat intézett „mindenféle állami beavatkozás, állami tulajdon, valamint a újraelosztó jóléti állam intézményei ellen. Szerintük csakis a dereguláció, a privatizáció és a beavatkozás-mentes szabadpiac jelentheti a megoldást a gyilkos piaci versenyben.”⁸

Ahogy Altvater fogalmaz: „a flexibilitásról, mobilitásról és deregulációról folytatott jelenkori vitákban a folyamatos változás, valamint a rugalmas, mobil, érdekektől mentes alkalmazkodóképesség erényé, követésre méltóvá válik.”⁹

Claus Offe szerint is dominánssá válik az a minta, amelyet olyan szavak jellemeznek, mint a „fékek kiengedése, dereguláció, liberalizáció, rugalmasság, növekvő gördülékenység, a tranzakciók megkönnyítése a pénzügyi, az ingatlan- és a munkaerőpiacon, az adóterhek csökkentése, stb.”¹⁰

---

⁶ Bauman, Zygmunt: Globalizáció – A társadalmi következmények, Budapest, 95. o.

⁷ Habermas, Jürgen: Az európai nemzetállam és a globalizáció hatásai
<http://www.hhrf.org/magyarkisebbsseg/0004/m000418.html>

⁸ In: Berend T. Iván <http://www.mindentudas.hu/berend/20040903berend1.html?pIdx=3>

⁹ Altvater, Elmar: A racionális világrajongás rendje, avagy bűvészinások versengése, in:
<http://eszmelet.tripod.com/40/altvater40.html>

¹⁰ Bauman, i.m.

A dereguláció, a szabályozatlanság haszonélvezői a piac nagyhatalmú szereplői, akik lényegében átvették a világ feletti irányítást az államoktól. Ma a „piacok viselkedése a meglepetés és a bizonytalanság legfőbb forrása”¹¹, vagyis „az államok kormányaival szemben most ők vannak hatalmon.”¹²

Az anómia képzete benne rejlik Beck „kockázattársadalom” fogalmában is. A „rizikótársadalom” lényege, hogy előreláthatatlan. A kockázattársadalom Beck szerint a célracionalitás deficitjét mutatja, amennyiben nem a tudásra, hanem a nem-tudásra épül. A bizonytalanság, a kiszámíthatatlanság nem-szándékolt kollektív fenyegetés, amely mindenüvé behatol, átlép minden földrajzi és társadalmi határon (atomveszély, felmelegedés, terrorizmus, járványok). Az első modernitás, az ipari társadalom konfliktusai az egyenlőség normájának tagadásából fakadtak, míg a második modernításban a biztonság hiánya egzisztenciális fenyegetést hordoz mindannyiunk számára. A kétpólusú világ kiszámítható volt, míg most egy diffúz, általános fenyegetettség légkörében élünk.¹³ Kint és bent, külpolitika és belpolitika összefolynak, a határok felszívódása viszont felerősíti a félelmeket és a biztonságos erődökbe való visszavonulás vágyát.

A munkavállalók újfajta kiszolgáltatottságának témájával Becktől Sennetten át Bourdieu-ig és Boltanskiig sokan foglalkoznak. Míg az első modernításban, egy felfelé ívelő gazdasági növekedés körülményei között relatíve jobbak voltak a munkavállalók munkaerő-piaci esélyei és a munkaszerződések állami szabályozása, valamint a szakszervezetek (kollektív szerződések) relatív biztonságot nyújtottak, addig a második modernításban kialakul a munkanélküliség fenyegetettségében élő munkaerő új rabszolgasága. A vállalatok a flexibilitás jelszavával korlátlan lojalitásra, korlátlan mobilitásra és önfeláldozásra kényszerítik alkalmazottaikat. A kapitalizmus új szelleme, új hivatástudata Boltanski és Chiapiello szerint¹⁴ állandó rendelkezésre állást követel, vagyis azt várják el a munkavállalótól, hogy - munkáján kívül - ne nehezedenek rá egyéb kötelezettségek. Ne legyen családja, magánélete, ne ragaszkodjon lakóhelyéhez, térben és időben is legyen teljesen rugalmas.

Az itt csak utalásszerűen hivatkozott nemzetközi társadalomtudományi szakirodalomban a globalizáció talán legtöbbet taglalt kérdése a politikai legitimitás deficitjének problémája. Bauman, Beck, Habermas és sokan mások is hangsúlyozzák, hogy a demokrácia - mind az antikvitásban, mind a modern korban - területhez kötődött. A politika területi „a priori” a posztacionális társadalom kifejlődésével érvényét veszti. A globalizáció hatására átalakul az a történelmi képződmény, „melyet az állam, a társadalom és a gazdaság nemzeti határokon belüli egybeesése (koextenzivitása)

---

¹¹ i. m. 110. o.

¹² i.m.

¹³ G. Márkus György: A modernitás rendszerváltása, in:
http://www.poltudszemle.hu/szamok/2003_4szam/2003_4_gmarkus.pdf

¹⁴ Boltanski, Luc és Chiapello, Eve: Le nouvel esprit du capitalisme, Paris, Gallimard, 1999.

jellemez¹⁵. Ez a fejlődés oda vezet, hogy ma „inkább az államok ágyazódnak a piacokba, mintsem a nemzetgazdaságok az államok kötelékeibe.”¹⁶

A nemzetállami autonómia elvesztése Habermas szerint azzal jár, hogy az állam már nem tudja megvédeni állampolgárait más aktorok döntéseitől, illetve egyéb külső hatásoktól (környezetszennyezés, szervezett bűnözés, járványok, nukleáris és egyéb technológiák biztonsági kockázatai, stb.). Habermas szerint „A demokratikus legitimitáció deficitje lép fel valahányszor a demokratikus döntések meghozatalában résztvevők köre nem esik egybe az illető döntések által érintettek körével.” Kérdés, hogy a demokrácia túl tudja-e élni az emberi együttélés térhez kötöttségének megszűntét.

Ulrich Beck szerint a globális világban, a „posztacionális nyitottság” korában a nemzetállam demokratikus szempontból hanyatlak, nincsenek rendszabályok, sem a vallás, sem az Ész, sem a morál nem nyújt szabályozott kereteket. A demokratikus hatalomvesztés másfelől az állam autoriter fellépését ösztönzi. A dereguláció következménye bizonyos területeken a „demokratikus totalitarizmus.” Minél nagyobb az anómia, annál nagyobb lesz az igény határookra és struktúrákra (bevándorlókat érintő szigorítások, protekcionizmus, stb.).

Beck a második modernitás társadalmának leírásában alapvetőnek tartja a magánkapcsolatok alulszabályozottságának, illetve - az anómiára való reakcióként bekövetkező - túlszabályozottságának a kérdését. Az individuális önmeghatározás erősödésével, a közösségi önszabályozás gyengülésével az erkölcsi normák erodálódnak. Ez az erózió - például a szexuális viselkedés teljes felszabadulása - a tabuk politikai rekonstrukciójához vezet (feminizmus). A fokozódó individualizmus következtében a magánéletre vonatkozó „természetes”, azaz hagyományos normák érvényüket veszítik és helyükbe - a szabályozás új, „mesterséges”, politikai, jogi formái kerülnek. A modern kor új antropológiai állapotot szül: mivel nincsenek közösen osztott elvi alapok¹⁷ - minden az ember döntésétől függ. Döntési kényszerek vesznek minket körül, és a nem döntés, a be nem avatkozás is egyfajta választás.

Globalizációs témakonstrukciók

A magyar nyilvános diszkurzusokban az elemzés során kimutatott leggyakoribb **témakonstrukciók:**

Politika:

Átalakult a világ politikai szerkezete, a Szovjetunió összeomlásával kialakult egy egy-pólusú világ, ,

Az USA mint „birodalom”, a világ csendőre,

Kialakult egy új kolonializáció, nem területi, hanem politikai-hatalmi kolonializációs rendszer
Harmadik világ, szegénység, szolidaritás, önzés

---

¹⁵ Habermas i.m.

¹⁶ Habermas, i.m.

¹⁷ Beck a „Grundlagenkontingenz” kifejezést használja.

Tőke, multinacionális tőke, globális tőke
Észak és Dél ellentéte, fejlett és fejlődő országok
Nyugaton és Keleten eltérő civilizációk léteznek, az erőszakos nyugati civilizáció konfliktusokat okoz:
Terrorizmus, iszlám, USA, szeptember 11.
Demokrácia, erőszak,
Morál, vallás
Világ gazdasági fórumok, G7, G8, és velük szemben a szociális fórumok, valamint az ezen eseményeket kísérő tüntetések,
Kapitalizmus, újkapitalizmus
Baloldal, a baloldali értelmiség szerepe,
Új összefogás, nemzetköziség
Elitek, társadalomszerkezet,
Magyarországi rendszerváltás, átalakulás, őrségváltás,
A magyar baloldali elit, a Kádár-i elit konvertálódása, értelmiség szerepe
Civil mozgalmak / állam, hatalom,
Bizalmatlanság, társadalmi részvétel, tömegek képviselése, direkt demokrácia
Autentikus politizálás, pártok szerepe

Gazdaság:

Kapitalizmus, új kapitalizmus, globális kizsákmányolás
Nemzetközi pénzügyi tranzakciók, Tobin-adó
Privatizáció, multinacionális nagyvállalatok
Nagy tőke, bankok szerepe
Fenntartható fejlődés
Szegény államoknak régióknak segély vagy lehetőség nyújtása, tartozások eltörlése
Méltányos kereskedelem
Magyar gazdaság jelene, jövője
Európai Unió és a magyar gazdaság,
Nemzetközi gazdasági együttműködés
Gazdasági szabályozás problémái, adók, protekcionizmus, nemzeti termelés, piacvédelem
Munkerőpiac, munkanélküliség, munkaerő helyzete, átképzés
Információs gazdaság

Környezetvédelem:

Természetvédelem, állatvédelem,
Bio-diverzitás, kihaló állat- és növényfajok
Esőerdők, parlagföldek, termőtalaj kizsákmányolása
Energiafelhasználás, újrahasznosítás, kimerülő energiaforrások
Környezetszennyezés, környezettudatosság
Géntechnika
Új környezetkímélő technológiák, károsanyag-kibocsátás
Környezeti egyezmények

Társadalom

Fogyasztói társadalom, pénz, ellátás
Jóléti állam válsága, szociális reformok (nyugdíj, egészségügy, iskolarendszer, stb.)

Életformák konfliktusa
Növekvő társadalmi egyenlőtlenségek
Digitális megosztottság, növekvő társadalmi tudásküszöbök, skillek
Civil társadalom, ONG-k
Önszerveződő csoportok, védekezés
Demokratikus részvétel
Lokális és globális csoportok
Kommunikáció interaktivitása
Integráció, globalizáció, globális és lokális ellentéte
EU / USA, vagy Kelet/ Nyugat, vagy nyugati civilizáció / 3. világ

Kultúra, civilizáció:

Kulturális globalizáció, fogyasztói társadalom, American way of life, nyugati hatás, kulturmocsok, idegen kultúra
Multikulturalitás, nemzeti identitás, idegenek
Tudástársadalom, információs társadalom
Új médiák, új info- kommunikációs eszközök
Civilizációk összeütközése, iszlám, fundamentalizmus, vallási megújulás
Alternatív életformák, fogyasztás új módjai.
Géntechnológia, ételmisszer, egészség, vega, bio-étkezés
Alternatív gyógymódok, keleti vallások és testkultúra divatja
Ezotéria, New Age, stb.

A diszkurzusok vizsgálata azt mutatja, hogy a témák a legkülönbözőbb láncolatokban, kapcsolatokban jelennek meg a szövegekben, szinte lehetetlen őket szétválasztani, mert alapvető jellemzőjük, hogy állandóan összekapcsolódnak egymással. A fent felsorolt témák gyakran egymással szorosán keveredve, mintegy diszkurzív csomókban fordulnak elő a szövegekben.

Az explicit módon globalizációval kapcsolatos diszkurzusokon kívül azonban még számos szövegben lehetett ugyanezekkel a diszkurzív csomókkal találkozni. A hétköznapi életről szóló szövegek is egyre gyakrabban megjelennek a globalizációhoz lazán kapcsolódó altémák, és az ezekhez fűződő alternatív megoldások. Ezek azonban leginkább a hétköznapi élet, sőt azon belül is az egyén, a magánember magánmegoldásai között maradnak. Ezekben a témákban, mint táplálkozás, életmód, egészség, alternatív gyógymódok, gyakran a magánember egyéni választási lehetőségeiként, minden elméleti rendszerbe ágyazottság nélkül fordulnak elő az alter-globalizációs javaslatok. A közbeszéd állapota arra utal, hogy egyre növekvő igény vonatkozik az ilyen típusú témákra, de egyben tapasztalható ennek kapcsán az is, hogy egy divatjelenséggel állunk szemben. A magyar sajtóban is egyre nagyobb teret kapnak a különböző alternatív szellemi áramlatok: alternatív vallások, alternatív terápiák, gyógymódok, vallási szinkretizmus, New Age. Megfigyelhető a különböző irracionális áramlatok, hiedelmek felfutása: feng shui, asztrológia, tarot, mágia, boszorkányság, stb. Úgy gondoljuk, hogy ezeknek az alternatív életformáknak, alternatív bölcseseteknek a megjelenése a magyar piacon globalizációs következmény. Itt tehát ismét a kultúrák közötti kommunikáció paradoxonába ütközünk: a magyar társadalom számos törésvonal mentén megosztott a nyitás és bezárkózás stratégiája között.

A témák egymáshoz való kapcsolódását tovább erősíti az a nemzetközi folyamatokban megfigyelhető fejlemény, hogy a neoliberális establishment és az alter-globalizációs mozgalmak között kiépülnek látszólag kapcsolatok, egyes neves személyek átjárnak a két szféra között, és a két szinten tárgyalt témák is egyre gyakrabban összekapcsolódnak. Neoliberális intézmények, mainstream politikusok és üzletemberek keresik a kiegyezés módozatait: a WTO, a davosi fórum átvesz olyan témákat, amelyeket eredetileg globalizáció-kritikai gondolkodók vagy mozgalmak vetettek fel, mint pl. az afrikai fejlődő államok adóságának eltörlése, szegénységi adó, méltányos kereskedelem stb. A piaci kapitalizmus, a globalizáció-párti szereplők oldalán megindult egy tanulási folyamat és a globális gazdasági aktorok között is tapasztalható az anti-globalizációs diszkurzusok bizonyos hatása és következménye: pl. „zöldülő nagyvállalatok” jelennek meg a globális gazdaságban, egyes kormányok hajlandók a károsanyag-kibocsátást csökkenteni, stb. Mindez magába foglalja a politikai korrektségre való törekvést, az ökológiai legitimitás kidolgozását újabb szabályozási, minősítési rendszerek segítségével stb. Ugyanez a tendencia a piacok feletti nemzetközi szervezetek működésében is megfigyelhető.

A magyar nyilvánosságban folyó viták is a globalizációval kapcsolatos számos új és új témával, problémával összekapcsolódnak. A kutatás néhány ilyen témát kiemelten vizsgált: a kyotoi egyezmény, a nemzetközi csúcstalálkozó és a környezetszennyezés ügyét, a Zengő-dossziét: ahol a katonai-diplomáciai és a környezetvédő szempontok és érdekek konfliktusát figyelhettük meg; Noam Chomsky amerikai nyelvtudós és közéleti aktivista budapesti látogatásának tárgyalását a nyilvánosságban (írott sajtó, mozgalmak internetes honlapjai, nagygyűlés, akadémiai előadás); az ATTAC és a Védegylet követeléseinek összehasonlítását, stb. A magyar globalizációs viták egy része pedig jól tükrözte azt, hogy az Európai Unióhoz frissen csatlakozott Magyarország hogy őrlik az USA-hoz való lojalitás és az Európai Unió elvárások, hovatartozás között.

Az összegyűjtött globalizáció témájú nyilvános diszkurzusok elemzése igazolta azt a hipotézisünket, hogy a globalizáció témája nagyon széles témakapcsolásokat involvál. A gazdasági, kereskedelmi témán kívül széles politikai (háború, világuralom, világhatalom, Amerika szerepe a Föld politikai, gazdasági helyzetében), ideológiai (gazdaság és társadalom viszonya, demokratikus ellenőrzés, szabályozás, stb.) témák, de szűkebb altémák szegénység, harmadik világ, éhínség, környezetvédelem, fenntartható fejlődés, méltányos kereskedelem, stb. is szerepelnek a diszkurzusokban. Sok írás foglalkozik a nagy világkonferenciákkal, később pedig az iraki háború előkészületei, majd a háború is megjelenik az anti-globalizációs diszkurzusokban.

A hálózati, digitális kommunikáció fejlődése, a technológiai újítások a globalizáció folyamatának indulásától kezdve fontos szerepet játszottak a viták alapjául szolgáló radikális társadalmi, gazdasági változásokban. A nemzetközi kommunikációkutatás a globális gazdasági fejlődést szoros összefüggésben vizsgálja a társadalmi szerkezeti és a kommunikációs szerkezeti fejlődéssel. Kutatásunknak is ez volt egyik fontos vonulata, feltérképezni azt, hogyan alakítja át a hálózati digitális kommunikáció és az új infokommunikációs technológia számos újítása a globális kommunikációs struktúrát, radikálisan megújítva a felhasználók kommunikációs szokásait. E témakörben nemcsak a globalizációról szóló vitákat vizsgáltuk különböző hagyományos és új kommunikációs csatornákon (Internet, chat, stb.), de vizsgáltuk magukat a megváltozó kommunikációs

normákat és viselkedéseket is. A globalizáció következtében megfigyelhetők olyan társadalmi változások, amelyek a globális világtársadalomban, illetve az egyes lokális társadalmakban átrendezik a hatalmi viszonyokat, az információs társadalom elterjedése következtében átalakítják a termelési viszonyokat, a munkaszervezet jellegét, megváltoztatják a társadalmi beilleszkedéshez szükséges tudások és skillek mértékét és fajtáit. De jelentős változások figyelhetők meg a kultúrához való hozzáférés, a szocializáció, az oktatási lehetőségek területén, a város-szerkezet, az időmérlegek, a közlekedés és a mindennapi élet számos más területén is (ld. publikációk).

Az info-kommunikáció globalizálódása következtében jelentősen megváltoznak az emberek kommunikációs relációi, és jelentős viták folynak arról, hogy a hálózati digitális, mobil és egyéb kommunikációs lehetőségek növekedése miatt nem gyengülnek-e meg az emberek lokális, személyközi kommunikációs kapcsolatai. A technológiai fejlődést üdvözlő, modernizáció- és globalizáció-párti laikus vagy tudós vitatkozók a kiterjedő kommunikációs lehetőségeket, a sűrűsödő emberi kapcsolatokat üdvözik, míg az anti-globalizációs álláspontok képviselői a hagyományos emberi kapcsolatokat féltik a technológiai fejlődéstől, a romló családi, partneri kapcsolatokat, a gyorsuló életmód következtében kialakuló pszichikai problémákat is mind a globalizálódó kommunikáció számlájára írják.

A kutatás az info-kommunikációs tématerületen elméleti és empirikus vizsgálatokra is kiterjedt: az általánosan jellemző kommunikációs viselkedési szabályok és szokások vizsgálatától az Európai Unió régi és új tagállamaiban az új info-kommunikációs technológiák (mobiltelefon, Internet, stb.) penetrációs fokának vizsgálatáig¹⁸. Bár az egyes tagországok tekintetében, és az egyes társadalmi csoportok használati szokásainak tekintetében nagy különbségek voltak mérhetőek, azt az egyértelmű tendenciát azonban igazolták a kutatások, hogy az új eszközök terjedésének következtében a hálózati digitális információ-szerzés, a globális kommunikációs csatornák használata növekszik, és a különböző társadalmi csoportok kommunikációs tevékenysége sűrűsödik.

A globalizáció folyamata különös hangsúlyt ad annak az évszázados problémának, amely Magyarország és a környező Közép-Európai vagy kelet-Európai országok legfontosabb dilemmája: a megkésett fejlődésből származó utolérési kényszer, a gyors fejlődést lehetővé tévő modernizációs paradigma választásának kérdése. Magyarországon ez a probléma halmaz már a 18. század óta jelen van, kisebb-nagyobb intenzitással, és különböző politikai-értelmiségi csoportok eltérő alternatívákat javasolnak a helyzet megoldására. Erre az alapvető modernizációs dilemmára vezethető vissza a hagyományos népi-urbánus szembenállás., a harmadik utas fejlődés ideológiája, sőt a mai politikai megosztottságot is ezek a szembenálló alternatívák magyarázzák. Nem véletlen tehát, hogy a magyarországi globalizációs vitákban újra és újra előkerül ez a vitatéma, és az e kérdésben elfoglalt álláspontok a globalizáció kapcsán is eltérő álláspontokat vonnak maguk után.

---

¹⁸ Heller Mária: Social and political effects of NICTs and their penetration in Hungary.

In: Nyíri, K. (szerk): Mobile Democracy. Essays on Society, Self and Politics. Vienna: Passagen Verlag, 2003. pp. 147-164.

Maria Heller: Global and European information society. Convergence, divergence and fragmentation. In: Ludes, Peter (szerk.): Convergence and fragmentation. (Megjelenés alatt)

Az Európai Unió, amelynek nyugati tagállamai évszázadok óta a viszonyítási pontot jelentik a tőlük keletebbre elhelyezkedő társadalmak számára, azonban ma speciális kontextust jelent ezen kelet/közép európai társadalmak számára. Egyrészt azért, mert megnyitotta kapuit, és ezzel lehetővé tette, hogy a megkésett fejlődés országai ugyanazt a fejlődési mintát kövessék (itt nem csak a pénzügyi források és a jogi keretek által nyújtott lehetőségekre gondolunk, hanem elsősorban a nyitás szimbolikus üzenetére: „összetartozunk”, „ti is idetartoztok”.) Másrészt az EU maga is több szempontból válaszüton áll. E problémák közül elsősorban az integráció fokát és jellegét érintő kérdések lényegesek a globalizációs folyamatok szempontjából. A nemzetállamok és a globális intézmények kapcsán hangsúlyosan felmerül az Európai Unió megítélésének, jövőbeli fejlődésének kérdése: az európai gazdasági, politikai, ideológiai elit különböző csoportjai között folyó viták azt az alapkérdést tematizálják, hogy a fejlődés egy új politikai szerkezet irányába tartson-e, amelynek működési szabályai és mechanizmusai még nem léteznek, tehát kialakításra várnak, vagy egy határoktól és korlátoktól megszabadított közös piac, tehát egy gazdasági entitás kiépítése irányában. A különböző szintű lehetséges integrációs modellek: szuverén nemzetállamok laza szövetsége konkrét problémák (elsősorban gazdasági) közös megoldására, szuverenitásuk egyes elemeiről lemondó államok föderatív szervezete, vagy ellégiesített határokkal rendelkező régiók konföderációja, számos megoldandó problémát jelöl ki, és mindenképpen a nemzeten túli, a nemzetek feletti, szupranacionális fejlődés kérdését veti fel, amely a globalizáció egy változataként értelmeződik a szövegekben.

A közös európai fejlődés témája természetesen maga után vonja a nemzetfölötti tömegkommunikáció, közös európai politikai kultúra és nyilvánosság kialakításának kérdését is. Az általunk vizsgált globalizációs viták, amelyek az európai nyilvánosság különböző fórumain zajlanak erősen koncentrálnak a közös európaiság témájára, a nemzetállamok szerepén túl a nemzeti és regionális kultúrák, nyelvek helyzetére és státuszára, a közös európai nyilvánosság kialakulásának lehetőségére és korlátaira, illetve az európai nyilvánosság és a globális nyilvánosság kapcsolatára. Ezek a viták még meglehetősen ritkák a magyar nyilvánosságban, bár a NATO-csatlakozás és az EU-csatlakozás kapcsán már itthon is megjelentek. A globalizációs vitákban rendkívül fontos a nemzetállamok és az egyes nemzetközi illetve nemzetek feletti szervezetek témája és az Európai Unió kapcsolata a tagállamokkal. Mindez többféleképpen is tematizálódik: egyes nyilvános beszélők az EU-t magát is mint egy globalizációs folyamatot írják, és negatívan ítélik meg (az EU-ellenző szélső jobboldal), míg mások az európai integrációban éppen az amerikai vezetésű globalizáció ellenében szerveződő védekező folyamatot látják¹⁹.

Az Európai Unió egységesülése, közös politikai, gazdasági, fejlesztési problémái egyre sürgetőbben vetik fel egy közös európai nyilvánosság megteremtésének szükségességét. A

---

¹⁹ Kutatásunk sok szálon kapcsolódik hasonló európai uniós kutatásokhoz, és az elmúlt évben több előadást, konferencia-részvételt illetve publikációt ennek a témának szenteltünk.

Maria Heller: *Le service public en Europe de l'Est*, In : Bourdon, Jérôme (szerk.)

Médiamorphoses, janvier 2005, Paris : INA pp. 103-114.

Maria Heller: *Enlargement of the European Union, Citizenship, Identity and the Hungarian Public Sphere*. In: Schlisinger, Ph és Fossum, J.E. (szerk.): *The European Public Sphere: A communicative space in the making?* (Megjelenés alatt)

globalizálódó kommunikáció számos lehetősége ellenére, a kábelen és szatelliten közvetített tv-műsorok ellenére, a nemzetközi hírlappiac, sőt a digitálisan hozzáférhető hivatalos és nem hivatalos sajtó létezése ellenére, az európai közös nyilvánosság²⁰, az a kommunikatív terep, ahol a közös európai ügyek megtárgyalhatók lennének, nem látszik fejlődni. Ennek egyrészt nyelvi akadályai vannak, másrészt egyelőre hiányzik az a közös európai identitás, amely ennek kialakulását elősegítené. Az Európai Uniót a globalizációval összekapcsoló de globalizáció-ellenes irányzatok ezt a fejlődést különösen hátráltatják, ahogy azt a diszkurzus-elemzések is megmutatták. A vitaszövegekben a nemzeti kultúra és nyelv féltése, az idegen emberek, kultúrák, szokások hatásainak negatív értékelése mind ebbe az irányba hatnak.

Globalizációs narratívák

A globalizáció narratíváit sokféleképpen lehet csoportosítani, például az érintett témanyalábok, vagy az értékelés előjele szerint. Ez utóbbi szempontból - az árnyalatok mellőzésével - elmondhatjuk, hogy vannak a globalizációs folyamatot egyoldalú hangsúlyokkal ábrázoló narratívák, illetve a globalizáció előnyeit és árnyoldalait egyenlően hangsúlyozó, komplex elbeszélések.

Az egyoldalú narratívák között - megintcsak leegyszerűsítéssel - előjel alapján megkülönböztethetjük az alapvetően apologetikus ábrázolásokat (mainstream neoliberalizmus), és a radikális globalizáció-kritikai narratívákat.

Ugyanannak a jelenségnek a bemutatása tehát az ellentétes értékálláspontok alapján nyilván teljesen eltérő lesz. Ez a hasadás a szavak használatában is megnyilvánul. Mintha a beszélők nem is ugyanarról a társadalomról beszélnének, hiszen más szavakkal írják le a világot: Gombár Csaba jól szemlélteti ezt a szóhasználatban is érvényesülő szelektivitást:

„Egyazon dologra, jelenségre sokszor nemcsak egy szavunk van. S miközben a szavaknak nagy az ereje, ugyanarról egyik szó meleget, a másik hideget áraszt. Bizonyos szavakból szinte sugárzik az ígéret, mások meg taszítanak. A kapitalizmus taszító fogalom. A régi századokban a kereskedelem, a mi korunkban pedig a piacgazdaság szavak kellemes jelentést hordoznak, míg ellenben a kapitalizmus inkább fonákjukra utal; jobbára csak negatívum, rossz és sötét érzéseket kelt (...) Amit jónak tekintenek benne: szabad piac, verseny, mobilitás, növekedés, haladás stb., azt piacgazdaságként emlegetik. Amit meg nem, azt kapitalizmusként. Bartos Tibor pompás, egyéni szinonimaszótárában a kapitalizmus

---

²⁰ Keane, John (1995) Structural Transformation of the Public Sphere. The Communication Review 1/1: 1-22.

Heller, Mária (2001) 'The blurring dividing line between public and private and the redefinition of the public sphere'. pp. 179-217 in E. Karvonen (ed): Informational Societies. Understanding the Third Industrial Revolution. Tampere: Tampere University Press.

Sclesinger, Philip: The Babel of Europe? ARENA, Working Paper 22. Oslo: Arena, 2003.

például a következő szavak társaságában szerepel: meghajszol, kisajtol, zsírját veszi, nyúz, zsarol, pióca, here, vérszívó stb..²¹

A globalizáció tehát bizonyos szavak segítségével pozitív utópiaként mutatható be, más szavakkal pedig negatív utópiává stilizálható.

A globalizáció alapvetően pozitív narratívái közé sorolhatjuk a modernizációs világhódítás hősi eposzait a mainstream neoliberalizmust affirmáló gazdasági szövegekben²², vagy a multikulturalizmust, illetve a hálózati társadalom végtelen lehetőségeit hangsúlyozó diskurzusokban. Ezekben a szövegekben a globalizáció úgy jelenik meg mindenekelőtt, mint gazdasági modernizáció, mint a globális fejlődés motorja, mint a szabadság kiteljesedése (szabad mozgás, területen kívüliség, új nomádizmus), mint hálózati szabadság, mint a világméretű akadálymentes kommunikáció lehetősége²³, mint a nyitott társadalom felé vezető út, mint a fejlődő világ felzárkóztatásának egyetlen módja, mint kulturális sokszínűség, a kultúrák békés egymás mellett élése, stb.

Ennek az „új planetáris vulgátának”²⁴ a szótárában a globális jelenségekhez pozitív értéktartalmú szavak társulnak, (piac, szabadság, nyitottság, mobilitás, rugalmasság, individuális felelősség, dereguláció, dinamizmus, növekedés, multikulturalizmus, stb.)²⁵ Ezzel szemben az állam úgy jelenik meg, mint e globális dinamizmus kerékkötője, mint egy merev, zárt, mozdulatlan, túlhaladott, archaikus struktúra, amely autokratikus, mesterségesen uniformizál, a kollektívumnak az egyén feletti uralmát valósítja meg, stb.²⁶

A globalizáció negatív utópiái ezzel szemben a folyamat destruktivitására, beláthatatlan környezeti és társadalmi következményeire fókuszálnak. Az ökológiailag felelőtlen emberiség önpusztításának apokaliptikus jóslatai immár nemcsak a publicisztikában közhelyek, de a hollywoodi filmekben is. A ránk váró ökológiai katasztrófák mellett nagy pánikot kelt a civilizációk összeütközését jósló, lassacskán beigazolódni látszó huntingtoni forgatókönyv is.²⁷ A negatív globalizációról szóló szövegekben másfelől megjelennek az egypólusú világ beláthatatlan politikai következményei is. A nemzetközi kapcsolatokban nincs egyensúly, nincsenek garanciák, nincs kiszámíthatóság. Amerika a maga világhódítói szerepfelfogásával ellenőrizhetetlenné válik a nemzetközi közösség által, így veszélybe sodorhatja a világot. A nemzetállamok hatalomvesztése, az igazi -

---

²¹ Csalódtunk a kapitalizmusban? NOL: Gombár Csaba • 2004. január 31.

²² Az általunk vizsgált magyar sajtószövegekben például idesorolhatóak Bokros Lajos, Csillag István vagy az újságíró Seres László cikkei.

²³ Lásd McLuhannél a világhódítás kifejezést vagy az online világ, szikronvilág szavakat például Sloterdijknál stb.

²⁴ Lásd Bourdieu, Pierre: La nouvelle vulgate planétaire, Le Monde diplomatique, 2000/5.

²⁵ u.o.

²⁶ u.o.

²⁷ Huntington: A civilizációk összeütközése és a világhódítás átalakulása. Budapest, Európa, 1998.

gazdasági és média - hatalom területen kívülisége következtében megszűnik a népszuverenitás gyakorlásán alapuló politika jelentősége. A geopolitikai, illetve biztonságpolitikai fenyegetések (háború, terrorizmus, nemzetközi maffiák) mellett veszélybe kerülnek a nemzeti kultúrák is. Ha a világ egységessé válik, akkor kialakul az amerikai kultúra hegemoniáján alapuló egységes világkultúra (McWorld, Hollywood, stb.)

A veszélyeket, kockázatokat hangsúlyozó negatív utópiák egy részében a globalizáció egyenlőtlen verseny, ahol vannak győztesek és vesztesek. A győztesek nemcsak gazdagok, hanem szabadok, mobilak, területen kívüliek, míg a vesztesek szegények és egyúttal röghöz kötöttek.²⁸ A globalizáció Észak és Dél viszonyában globális szegénységet, behozhatatlan hátrányokat, fokozódó leszakadást, és kirekesztést szül (digitális szakadék).

Ezekben az elbeszélésekben a globalizáció hol személytelen, elkerülhetetlen, megállíthatatlan - kvázi-természeti - folyamat, amely az emberiséggel mintegy megtörténik, hol tudatos aktorok szándékolt cselekvéseinek következménye. Az egyenlőtlen verseny a legtöbbször nem egyszerűen objektíve adott, személytelen rendszerfolyamatokból adódó valóságként értelmeződik, hanem bizonyos társadalmi csoportok szándékolt cselekvéseinek eredményeként. A globalizáció ebben a megközelítésben morális drámává válik, ahol bűnösök és áldozatok állnak egymással szemben. A nyertesek cinkelt kártyákkal játszanak, felelőtlenek, gátlástalanok, cinikus kizsákmányolók (multik, karvalytőke, Aurul, nyugati szexturisták stb.), az áldozatok a tehetetlen, kiszolgáltatott szenvedők (éhező afrikai és prostituáltakra kényszerített ázsiai gyermekek, illetve kihalásra ítélt állatfajok, stb.)

A globalizációnak persze léteznek komplex narratívái is, amelyekben előnyök és hátrányok is helyet kapnak, illetve számos olyan álláspontot is ismerünk, amelyek több-kevesebb offenzivitással illetve defenzivitással próbálnak egy „harmadik utas” megoldást kínálni²⁹, vagy a fenntartható fejlődés lehetőségeit vázolni.

A beszélő csoportok és személyek öndefiníciói, törésvonalak, új politikai csoportok

---

²⁸ „Először is, a globalizáció előnyeit egy globális elit élvezzi. Christopher Lasch Az elitek lázadása és a demokrácia elárulása című könyvében szól azokról, akik számára nincsenek térbeli és időbeli akadályok, akik egy térben nem azonosítható helyszínen, a világhálón keresztül az egész világ ügyeire döntő befolyást gyakorolnak. De ez igen szűk réteg, és egyre nagyobb azoknak a - persze gyenge érdekérvényesítő képességgel rendelkező - embereknek a száma, akik ráébrednek saját veszteségeikre, arra, hogy bizonyos döntések, előnyök, kompetenciák a fejük fölött kerülnek újraelosztásra. Lehetnek egyszerű gazdasági vesztesek, de érhetik őket olyan kulturális veszteségek, amelyet minden kis helyi, sajátos kultúra elvesztése jelent.” In: Már nincsenek barbárok. Interjú Lányi Andrással,

<http://www.mindentudas.hu/mindentudasegyetem/20040909marnincsenek.html>

²⁹ Habermas: i.m.

A kutatás során vizsgáltuk azt a kérdést is, hogy hogyan nevezik meg magukat az egyes szervezetek vagy beszélők, milyen terminusokkal írják le azt a nézőpontot, amelyet ők maguk elfoglalnak. Egyes szerzők (pl. Artner Annamária: Attac) abban látják a különbséget a különböző csoportok között, amelyek inkább a „globalizáció-ellenes” vagy a „globalizáció-kritikai” címkét használják, hogy hogyan akarják megvalósítani egy kisebbség által uralt folyamatok tömegellenőrzését. Az anti-globalisták az államot akarják visszahelyezni döntő pozícióba, tehát elsősorban etatisták, az államtól várják a folyamatok szabályozását, a globalizáció-kritikai aktorok viszont nem tartják elégségesnek ezt a megoldást, szerintük a kapitalizmuson belül nem lehet tartósan megváltoztatni a jelen folyamatokat. Az állami beavatkozással szemben a demokratikus, társadalmi ellenőrzésre teszik a hangsúlyt, tulajdonképpen új, bár pontosan nem meghatározott hatalmi-politikai struktúrák kialakítását sürgetik. E tekintetben valóban jelentős különbség figyelhető meg a baloldali és a jobboldali globalizáció-ellenes szövegekben. A jobboldaliak általában erős nemzetállamot követelnek, visszahelyeznék korábbi jogaiba a nemzetállamot, megerősítve a globalizáció, illetve a nemzetközi szervezetek által meggyengített nemzetállami szuverenitást, és ezáltal várják azt, hogy az erős állam rendet teremtsen a szabályozatlan folyamatokban. A jobboldali megoldások tehát általában egy erős, nemzetállami visszarendeződést követelnek (védővámokat, nemzeti szabályozást, gazdasági, kulturális, esetleg faji, vallási protekcionizmust), míg a baloldali szerzők, (korábbi baloldal hagyományokra is támaszkodva) nemzetek feletti összefogást sürgetnek. Abban azonban nincs egyetértés közöttük, hogy milyen szinten és mely erők a legalkalmasabbak ennek az új politikai hatalomnak a létrehozására. A szélsőbaloldali beszélők megegyeznek abban a szélsőjobboldaliakkal, hogy ők is erős államot akarnak, amelyik rendet teremtsen és betartatja a szabályokat, de az ő diszkurzusukban az állam a közösségi tulajdont, a nagy állami vállalatokat preferálja, és nem a kistulajdonosokat.

Ezek a különbségek megmutatkoznak az öndefiníciós kísérletekben is. Az eredeti elnevezés következtében a média, a széles nagyközönség az „anti-globalizációs” jelző negatív konnotációja által meghatározott „felforgató csoportokként”, a „haladás ellenségeiként” értelmezte ezeket a mozgalmakat. A nyilvános vitákban gyakran a fejlődés ellenzőiként és a globalizáció nyújtotta előnyök és élvezetek (mobiltelefon, Internet, globális televízió, stb.) ellenzőiként jelenítették meg őket. A globalizáció-párti vitatkozók éppen azt vetették a szemükre, hogy ők maguk is használják a globális eszközöket a mozgalom szervezésére. Az globalizáció-ellenes szerzők megszólalásaikban igyekeznek elkerülni azt a paradoxont, hogy a globalizáció ellen fellépő csoportok tevékenysége maga is általában globális, sőt a globális gazdaság és az egyre globalizálódó kommunikációs hálózatok felhasználásával képesek akcióikat összehangolni, úgy, hogy a lokális szerveződésekben nemzetközi, globális méretekben hatékony szervezetek, tevékenységek és kommunikációs aktusok jöjjenek létre. Ebből a nyelvi „gettóból” a francia kultúrkörben tevékenykedő mozgalmak először a „globalizáció-kritikai” önmeghatározás révén próbáltak kitörni, majd „alter-mondialiste” -nak nevezik magukat: vagyis egy másfajta globalizáció híveinek. (ld. ATTAC jelmondat: „Lehet más a világ”)

A globalizáció-párti beszélők kevésbé tömörülnek látható csoportokba, mint a globalizáció ellenfelei. Egyrészt szakemberek diszkurzusait találjuk ezen az oldalon, liberális közgazdászokét, gazdaságpolitikusokét, vagy a globalizáció előnyeit elsősorban a tudományos és technológiai (info- és kommunikációtechnológiai) fejlődésben, a

globalizálódó nyilvánosságban, az üzleti világ növekvő lehetőségeiben látó beszélők írásait. Legtöbben nem tagadják azoknak a problémáknak a létét, amelyekre a globalizáció-ellenesek rámutatnak, ám ezeket vagy a fejlődés érdekében megfizetendő áldozatnak, vagy sokkal inkább, legyőzendő és legyőzhető akadályoknak tekintik.

Az elmúlt évek világpolitikai eseményei jelentős változásokat eredményeztek mind a „globalizációs”, mind az „anti-globalizációs” diszkurzusban. A kiváltó eseményt a 2001. 09. 11.-i amerikai terrortámadás jelentette, de valójában ez a változás már régóta készülődött, és - különösen a nemzetközi intézmények tekintetében - szervezeti és személyi változásokhoz is köthető. A folyamat lényege, hogy a korábban radikálisan szembenálló és „szembebeszélő” felek diszkurzusa között megindult egyfajta közeledés. A Világbank, a Nemzetközi Valutaalap, a WTO és más globális szervezetek képviselői békülékenyebb hangot ütöttek meg és elfogadták a globalizáció-kritikai diszkurzusok problémadefinícióinak egyes tételeit. Számos változás történt e tekintetben: a globális csoportok képviselői elismerik nyilvános megszólalásaikban a globalizáció-kritikai mozgalmak részgazságait, és gyakran átveszik szóhasználatuk bizonyos elemeit. Hajlandónak mutatkoznak konkrét lépések megtételére is, akcióterveket dolgoznak ki a szegénység leküzdésére, vagy a Harmadik Világban pusztító járványok, közegészségügyi katasztrófák, és (a zöldek igényeinek megfelelően) a globális felmelegedés ellen, de ami a legváratlanabb: beengedik diszkurzus-terükbe a mozgalmárokat: meghívják őket Davosba és Firenzébe, szót adnak nekik, vitatkoznak velük.

Másrészt a mozgalmak sem élhetnek a korábban hangoztatott érvekkel. Kettős, morális és rendőri nyomásnak kitéve finomítaniuk kellett terminológiájukon. Erre persze a felkínált párbeszéd lehetősége is ösztönözte őket. Ennek tudható be, hogy általánosan elterjedtté vált az újfajta, fent említett, önmeghatározás (globalizáció-kritikai, „alter-mondialiste”), a követelések is differenciálódtak, és megkezdődött a kérlelhetetlen, kirakattörő és a mozgalmat lejárató aktivistáktól való szimbolikus elhatárolódás.

A kutatás során elvégzett sajtóelemzés megerősítette korábbi hipotézisünket, hogy minden témát össze lehet kapcsolni a globalizációval. A témakonstrukció és a témakapcsolások a beszélő mindenkori önmeghatározásától és stratégiáitól függenek, de természetesen szerepet játszik a mindenkori politikai megosztottság és a nyilvánosság állapota.

Magyarország abban a speciális történelmi helyzetben volt a rendszerváltás időszakában, hogy éppen a globalizáció egyes altémái körül kialakult tiltakozó értelmiségi mozgalmak játszották a legfontosabb szerepet a gyengülő állam-szocialista rendszer utolsó éveiben (Duna-Kör, környezetvédők, kulturális örökség-védelem, stb.). Ezek a csoportok a „közös ellenfél” elleni harc időszakában képesek voltak közös értékek talaján közös stratégiák mentén együttműködni. A rendszerváltásban betöltött szerepük alapján a korábbi második nyilvánosságban, majd a kialakuló új magyar nyilvánosságban pozitív kép alakult ki róluk, ám a rendszerváltás által létrehozott vákuumban kialakuló politikai törésvonalak, a megszerveződő szekértáborok és a bennük most már politikai szerepet játszó korábbi ellenzéki aktivisták között ez a kooperáció meggyengült, és összezavarta a róluk kialakult nyilvános képet is.

„Mi marad meg a régi politikai irányzatok fogalmaiból vagy mi lép a helyükbe? A bal és a jobb, a liberális és a konzervatív, no meg a szocialista és a nacionalista meg a többiek mindig újabb és újabb szerep- és munkamegosztásban rendezik újra sorukat. A globális civil társadalom 21. századi koncepciói ugyancsak lehetőséget adnak az újragondolásra a globalizáció radikális és mérsékelt híveinek elkülönítésével, illetve az alternatív és a konzervatív szerepek elkülönítésével.”³⁰.

A Magyarországon, de a szélesebb nemzetközi környezetben létrejött változások, a szembenálló két világrénd harcának megszűnése, a neoliberais gazdaság megerősödése, a globális technológiai és info-kommunikációs változások következtében megváltozott a bal és a jobboldal viszonya, tartalma, önmeghatározása. A globalizáció mellett vagy ellen elfoglalt álláspontok is összekuszálták a hagyományos politikai önmeghatározásokat és törésvonalakat. A szövegek arról árulkodnak, hogy egyes nyilvános beszélők számára problémát okoz az, hogy milyen más szereplőkkel kerülnek azonos oldalra a globalizáció témájában elfoglalt álláspontjaik szerint. Olyan szereplők hivatkoznak hasonló érvekre, értékekre, akik nehezen vállalnák az értékközösséget egymással.

„Tekintve, hogy a Szovjetunió és a hozzá kapcsolódó rendszerek bukása ellehetetlenítette az antikapitalista gondolatokat, továbbá, hogy a kapitalizmusba való átmenetet a magát baloldalinak és szocialistának nevező politikai erők hajtották végre, és ezt ráadásul összekötötték a neoliberais fordulat nemzetközi trendjével, a rendszerkritikát a jobboldal, és a vele szorosan összefonódó szélsőjobboldal sajátította ki. A kelet-európai anti-globalizáció ezért a mai napig gyenge, és helyzetét nehezíti, hogy egyszerre kell megkülönböztetnie magát a **szavakban is pro-kapitalista „baloldaltól” és a csak szavakban nem „globalista” (szélső-) jobboldaltól**”³¹.”

Az egyes beszélők, a civil szervezetek képviselői számára ezért elsőrendű fontosságú azoknak a témáknak a meghatározása, sőt szimbolikus lefoglalása, amelyek segítségével globalizáció-kritikus diszkurzusaikat megalkotják. Ezeknek a diszkurzusoknak a nagy része társadalomtudományi és közgazdasági végzettségű és műveltségű értelmiségiek szövege. Ennek következtében ezeket a szövegeket nagyfokú önreflexió jellemzi: saját pozíciójukra, történetükre és a mozgalom történetére, a nemzetközi tapasztalatokra, saját szóhasználatukra, identitásukra utalnak.

A vizsgált magyar szövegekben csakúgy mint a nemzetközi irodalomban jellemző az, hogy a globalizáció témája alkalmat ad a baloldali értelmiségnek arra, sőt rá is kényszeríti, hogy újradefiniálja saját helyét és szerepét, valamint kapcsolatát az új gazdasági modellhez. Mindez összefügg avval, hogy a szocialista politikai rendszer erkölcsi válsága majd összeomlása és ezzel szinte egyidőben a nyugati típusú jóléti állam válsága megrendítette a baloldal öndefinícióját. A baloldal gyakorlatilag megbékélt a kapitalizmussal, és a szociáldemokrata modell a jóléti állam finanszírozási problémái miatt összeomolni látszik. Az európai és a magyar baloldal is jelenleg avval a feladattal viaskodik, hogy újradefiniálja magát és a kapitalizmushoz való viszonyát.

---

³⁰ Szabó Máté: Globális demokrácia, globális civil társadalom, új médiumok, in: Magyar Tudomány, 2004/2 151. o.

³¹ Artner Annamária: Globalizáció-kritika a világban. Az „antiglobalizációs” mozgalmak céljai és tevékenysége 2003. május

A diszkurzusokban számos belső ellentmondás is fellelhető: szinte minden vitatkozó hivatkozik a közjó valamilyen fogalmára, de a fogalmi tisztázatlanság, a tartalmi konfliktusok gyakoriak. A baloldalra a közjó fogalmának egyetemes kitágítása jellemző, egyes beszélőknél az emberiségre közvetlenül vonatkoztatható kereteken túl is értelmeződik a fogalom: (természeti egyensúly, bio-diverzitás), ugyanakkor hasonlóan gyakori, sőt ugyanazokban a diszkurzusokban is megjelenik a lokalitás felértékelése.

A magyarországi globalizáció-ellenes mozgalmak egyik legaktívabb és legláthatóbb résztvevője az ATTAC Magyarország nevű civil szervezet, amely egy franciaországi indíttatású nemzetközi szervezetnek a magyar leágazása. Az ATTAC 2002 óta létezik Magyarországon. Fő céljait alapszabályzatában az ATTAC így határozza meg:

„a gazdasági folyamatok, mindenekelőtt a pénzügyi piacok társadalmi ellenőrzése és szabályozása, az emberi jogok között az alapvető gazdasági és szociális jogok (fedélhez, megfelelő táplálkozáshoz, egészséghez, munkához, oktatáshoz való jog) előtérbe állítása, a tőke antidemokratikus érdekérvényesítésével szemben a társadalmi demokrácián és valódi esélyegyenlőségen alapuló szolidáris társadalom és világrend megvalósítása.³²”

Az ATTAC magyarországi szervezetének nyilvános kommunikációiból egyértelműen látszik az a probléma, amellyel a legtöbb anti-globalizációs szervezet szembetalálja magát: annyira széles a globalizáció meghatározása, annyiféle irányból árasztják el a kritikák, hogy a globalizáció-ellenesség talaján a legkülönbözőbb pártállású, ideológiájú, egymásnak ellentmondó értékrendeket valló szervezetek kerülnek egymás mellé. A legtöbb szervezet számára ezért elsőrendű fontosságú az önmeghatározás, a többiekétől való elhatárolódás kommunikációja. Az ATTAC fent idézett mondataiból látható, hogy a globalizáció bírálata itt gazdasági és politikai bírálat. Nem kulturális, környezetvédelmi, stb. oldalról közelíti meg a témakört, hanem alapjában véve egy baloldali, marxista szempontból – elhatárolódva a globalizációt kulturális szempontból bíráló jobboldaltól. Más baloldali ideológiát követő szervezetekhez hasonlóan, a neoliberais gazdaságpolitikát hibáztatja a világban egyre növekvő gazdasági egyenlőtlenségekért, és azt követeli, hogy a politika avatkozzon be a gazdaságba, a gazdaság működését a politika szabályozza és ellenőrizze. Ennek az irányzatnak egyik legfőbb állítása, hogy a szabályozatlan és ellenőrizetlen globális tőke kicsúszott a nemzetállami szinten megrekedt, vagy azon éppen csak túllépő, de még gyenge szupranacionális szervezetek demokratikus kontrollja alól. Nézetük szerint a tőke öncéljait követő gazdaság így a politika, a demokratikus akaratképzés, a normatív szabályokat meghatározó legitim (parlamentari, stb.) ellenőrzés fölé került, azt domináló szerepbe jutott.

A baloldali globalizáció-ellenes szervezetek, mozgalmak sok ponton érintkeznek más civil szervezetekkel, éppen a globalizációval összekapcsolt témák széles skálája miatt. Így kapcsolódnak össze egyes akcióik az antimilitarista, békepárti vagy a környezetvédő szervezetekkel. Diszkurzív stratégiáikban is sok közös elemet találunk, például az iraki háború elleni állásfoglalások vagy tüntetések kapcsán. Mivel ezekben a demonstrációkban sokfajta szervezet vett részt, a baloldaltól a polgári körökön át a szélsőjobboldalig. A baloldali anti-globalisták – különösen 2001. szeptember 11. óta –, nagyon ügyelnek arra, hogy

---

³² In: Az ATTAC alapszabálya <http://attac.zpok.hu/>

megkülönböztessék magukat a szélsőjobboldali és fundamentalista irányzatoktól. Az ATTAC-nak tehát egyértelműen el kellett határolódnia a „másik oldalon” levő demonstrálóktól, és ezt elsősorban a békepártiság és az antirasszista értékek hangsúlyozásával tette nyilvánvalóvá.

„Az anti-globalizációs mozgalmak tehát egyesítik magukban a neoliberalizmus bírálását, a kapitalizmuskritikát (különböző radikalizmussal), az antiimperializmust, a népek szolidaritását és az antirasszizmust. A globalizáció-kritikai mozgalmak következetesen elutasítják a globalizációval szembeni fundamentalista (nacionalista, a nemzetállami keretek újra megerősítését visszasíró) kritikát, valamint a hatalmi elitek által provokált etnikai és vallási konfliktusokat. A globalizáció-ellenes megmozdulások nem a termelés, a kultúrák, az érintkezés modern technikáknak köszönhető világméretűvé válását, illetve szabad áramlását tagadják, hanem azt a formát, amelyben ez megvalósul: ahol a gazdagodás, a profit előbbre való az embernél. Másfajta globalizációt akarnak, amelyet kifejez a két leggyakrabban használt szlogenjük: „Lehet más a világ!” és „A világ nem eladó!”³³”

Megjegyzendő, hogy Magyarországon némely akció a „Civilek a Békéért” jelszó égisze alatt zajlott, vagy környezetvédelmi akcióként jelentkezett (Zengő, stb.), mivel a szervezők felismerték, hogy Magyarországon a Kádár-rendszer örökségeként kevésbé honosodott meg a kontinentális Európa rendszerkritikai baloldalának szóhasználata, de annál erősebb az angolszász világban baloldalinak számító *civil society* - diszkurzus, a civilek mítosza. Ez közös nevezőre hozhatja, közös diszkurzus-térbe terelheti az angolszász ihletésű szociálliberális baloldalt és az erre fogékony sajtót egyfelől és a Nyugat-Európában honos radikális baloldalt másfelől. A közös találkozási pontok a baloldali szervezetek ideológiájában a következők: széles körű összefogás, a transznacionális tőke kritikája, nemzetköziség, újfajta politizálás, radikalizálódás, a demokratikus ellenőrzés megerősítése.

Az elhatárolódás, az öndefiníció fontosságának kérdésével már a NATO-csatlakozási és az EU-csatlakozási vitákban is találkoztunk, hiszen itt is egymás mellé kerültek olyan csoportok, mozgalmak, személyek, akik azon kívül, hogy NATO- és EU-csatlakozás kérdésében azonos tartalmú álláspontot foglaltak el, egyébként egymástól nagyon különböző értékrenddel és ideológiával rendelkeznek³⁴.

Az elemzett diszkurzusok azt mutatták, hogy nemcsak a témák keverednek a különböző oldalak és álláspontok között, de az érvek és gyakran az értékek is összefolynak, a szélsőségek gyakran összetalálkoznak a diszkurzusokban.

---

³³ Artner i.m.

³⁴ Pl. Fidesz-MSZP a NATO-párti oldalon, de még inkább a NATO-ellenzőknél: MIÉP, Alba-Kör, Bányász Rezső és a Független magyarorszáért mozgalom, Munkáspárt, stb.
Heller Mária - Rényi, Ágnes: "Public Debate in Hungary on the NATO Alliance", in Kovács, András and Wodak, Ruth (szerk.): NATO, Neutrality and National Identity, Wien, Köln, Weimar: Böhlau, 2003, pp. 231- 280
Heller Mária - Rényi, Ágnes: "Joining Nato: The Analysis of a TV-debate on Hungary's Alliance with NATO", in Kovács - Wodak, op.cit. pp. 311-345.

Csáth Magdolna írásai jól reprezentálják a szélsőjobboldali és a radikális baloldali anti-globalista beszéd összekapcsolhatóságát. Csáth rendszeresen hivatkozik a baloldali Attac mozgalom érveire, idézi a *Le Monde diplomatique*-ot, rendkívül részletesen ismerteti pl. Susan George luganói tanulmányát a Magyar Fórumban. Miközben érveinek egy része a hagyományos marxista nézőpont és kapitalizmus-kritika talajáról származik, aktív résztvevője szélsőjobboldali megmozdulásoknak és diszkurzusoknak. Érvelésében a tőke és az idegen tőke egymás szinonimái, és egyaránt veszélyeztetik a kistulajdonon, kis mezőgazdasági és ipari termelőegységeken alapuló nemzeti gazdaságot, és a fellendítésére javasolt „harmadik utat”.

Az egyik legismertebb hazai globalizáció-ellenes szervezet, a Védegylet példája jól illusztrálja az anti-globalista mozgalmak politikai újszerűségét: baloldali és jobboldali személyek is vannak tagjai között, akik mintegy politikai kompromisszumot kötöttek egymással egy a politikánál magasabb rendű ügy, az emberiség, a földgolyó egészét érintő ügyek (könyezetvédelem, stb.) érdekében. A közös globalizáció-ellenes, „népfrontos” platform alapján a Védegylet tagjai felül kívánnak emelkedni a hagyományos politikai struktúrákon – ez persze nem mindenkinek sikerül egyformán –, ezért újfajta cselekvési egységfrontot és ennek megfelelően egy hibrid beszédmódot hoznak létre. Ebben jól megférnek egymással rendkívül különböző érvrendszerek: pl. a helyi, regionális és nemzeti kultúra védelme, az értékőrző konzervativizmus, a kapitalizmus radikális, elsősorban marxista ihletésű kritikája, a kistulajdonosok érdekeit féltő romantikus antikapitalizmus, az állami szabályozás és ellenőrzés fokozásának igénye, az ökológiai beszédmód, a közjó újfajta értelmezése.

A diszkurzuselemzés legfontosabb eredményei

A kutatás egyik célkitűzése a magyar nyilvánosságban megjelenő globalizációval foglalkozó cikkek, viták, megszólalások elemzése volt. A kutatás teljes időtartama alatt folyt az anyaggyűjtés. A rendkívül kiterjedt korpuszba napilapokban, politikai, tudományos és gazdasági heti- és havi lapokban a témával kapcsolatban megjelent írások, valamint az elektronikus sajtóban (Internet) folyó vitaanyagok kerültek, ezek közül nem csak az értelmiségi nyilvánosság fórumai, hanem civil szervezetek honlapjain vagy egyéb vitafórumokon, chatroomokban szereplő viták, hozzászólások anyagai is.

A korpuszban szereplő szövegek négy különböző diszkurzus-típusba sorolhatók. Az elemzés szempontjából el kell különíteni a tény-cikkeket a véleménycikkektől, mivel más diszkurzív szabályok érvényesülnek bennük és más kommunikációs szándékokat valósítanak meg. A ténycikkek (tudósítások) olyan sajtószövegek, amelyek eseményekről, történésekről számolnak be, és feladatuk elsősorban nem az értékelés, hanem a tényekről szóló objektív beszámoló, tudósítás. A korpuszban ezek a globalizációval kapcsolatos diplomáciai eseményekről, nemzetközi találkozókról, tárgyalásokról, tüntetésekről, mozgalmakról számolnak be (a Porto Allegre-i, a johannesburgi, a davosi, Seattle-i, genovai konferenciák, G7, G8 és egyéb csúcstalálkozókról szóló ténycikkek).

A globalizációval kapcsolatos vélemények, álláspontok, politikai, gazdasági alternatívák azonosítására elsősorban a véleménycikkek elemzése alkalmas. A vélemény-cikkeknek két

típusát vizsgáltuk, egyrészt a különböző állampolgári vitatkozók szövegeit, akik véleményüket a sajtóban közölt olvasói levelekben vagy internetes vitafórumokon fejtették ki. A véleménycikkek másik, a kutatás szempontjából legfontosabb típusát egy-egy nyilvános szereplő, politikus, szakértő, civil társadalmi szervezet képviselőjének véleményét, álláspontját, érveit bemutató írások jelentették: ezek elsősorban értelmiségi nyilvános szereplők, véleményvezérek írásai.

A korpusz negyedik diszkurzus-típusát a témáról folyó tudományos diszkurzus magyar és külföldi résztvevőinek elméleti, tudományos írásai alkották (társadalomtudományi, közgazdasági, politológiai, filozófiai, szociológiai tanulmányok)³⁵.

A négy típus között jelentős eltérések találhatók. A globalizációval kapcsolatos tény-cikkek általában nem utalnak a szerző saját véleményére, eseményekről számolnak be, utalnak az elért eredményekre vagy a meg nem oldott problémákra, hivatkoznak résztvevőkre, szakértőkre, azok véleményét ismertetik, esetleg ütköztetik. Egyes tény-cikkek, különösen a sajtó tudománnyal és technikával foglalkozó területein a globalizációból adódó technikai fejlődés pozitív vagy negatív következményeit mutatják be.

Mindazonáltal a globalizáció témája annyira a viták keresztüzében áll, hogy még a tény-cikkek is gyakran vagy a globalizáció-párti, vagy a globalizáció-ellenes diszkurzusok csoportjába sorolhatók. Ilyenkor nem a szerző véleménye, állásfoglalása a diszkurzus központi témája, mégis ahogy beszámol valamilyen a globalizációhoz kapcsolódó eseményről, az indirekt módon állásfoglalást tartalmaz, azáltal, hogy a globalizációs témakör mely csomópontjára helyezi a hangsúlyt, melyik résztvevőket helyezi a középpontba, milyen érveket mutat be nagyobb súllyal, stb.

---

³⁵ Ágh Attila: „A globalizáció politikai aspektusai”, in: Glatz Ferenc (szerk.) Globalizáció és nemzeti érdek. Budapest: MTA, 1997. pp. 87-99

Árva László - Diczházi Bertalan: Globalizáció és külföldi tőkeberuházások Magyarországon. Budapest: Kairosz, 1998.

Bauman, Zygmunt: Globalizáció - A társadalmi következmények. Budapest: Szukits, 2002.

Bogár László: Magyarország és a globalizáció. Budapest: Osiris, 2003.

Bové, José - Dufour, F.: A világ nem eladó - Parasztok a „korcs-étel” ellen. Budapest: Mágus Design, 2002.

Csáth Magdolna: Ez a mi Európánk? Budapest: Kairosz

Földes György - Inotai András: A globalizáció kihívásai és Magyarország. Budapest: Napvilág 2001.

Huntington, Samuel P.: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. Budapest: Európa, 1998.

Laki László - Biró A. Zoltán: A globalizáció peremén. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete, 2001.

Schmidt, Helmut: A globalizáció. Budapest: Európa, 1999.

Szabó Máté: Globalizáció, regionalizmus, civil társadalom. Budapest: Lira és Lant, 2003.

Szalai Erzsébet: Az elitek átváltozása. Budapest: Cserépfalvi, 1996.

Szalai Erzsébet: Gazdasági elit és társadalom a rendszerváltásban. Budapest: Aula, 2001.

Szalai Erzsébet: Oroszlánok és globalizáció. Budapest: Új Mandátum, 1999.

Szalai Erzsébet: Szerepróba. Válogatott tanulmányok. Budapest: Századvég, 2000.

Virilio, Paul: Az információs bomba. Budapest: Sirály, 2002.

Virilio, Paul: Háború és televízió. Budapest: Sirály, 2003.

A globalizáció-párti ténycikk témája általában a nagy nemzetközi találkozók, az ott aktív politikai, gazdasági, pénzügyi elit bemutatása, akik különböző diplomáciai, tudományos, gazdasági konferenciákon a problémák megoldásán munkálkodnak. Ezek a szövegek általában a különböző gazdasági, politikai vezetők felelősségéről, a problémák megoldására fordított erőfeszítéseiről szólnak. Még ha a megállapodások hiányáról vagy nehézségeiről számolnak is be, narratív szerkezetük mégis optimistának mondható, mivel végső soron a problémák konszenzusos, tárgyalásos megoldásának lehetőségét sugallják. A jelen helyzetet problematikusnak, a megegyezéseket fontosnak, elodázhatatlannak mutatják be, mivel a fejlődés, a Föld jövője másképp nem biztosítható. A megoldások azonban általában kis lépésekben érhetők el vagy a távoli jövőben várhatók csak.

Az anti-globalizációs ténycikk a konferenciák, találkozók kapcsán nagyobb hangsúllyal számolnak be a velük párhuzamos anti-globalizációs, alter-globalizációs vagy szociális fórumokról, gyakran nagy hangsúlyt helyezve a találkozót kísérő tüntetésekre, tiltakozó megmozdulásokra is. Éppen a nemzetközi találkozókkal egy időben zajló szociális fórumok sokrétű történései vagy a tüntetéseken zajló összeütközések miatt, a ténycikk gyakran jelentős nyilvánosságot biztosítanak a globalizáció-ellenes érveknek, szempontoknak. A globalizáció-ellenes mozgalmak kommunikációs stratégiája éppen erre a jelenségre épül. Minél nagyobb tömegeket mozgósító látványos tiltakozó akciókkal nagy eséllyel válnak a nemzetközi média szereplőivé, és így nem-verbális „üzeneteik”, „szimbolikus gesztusaik” széles nyilvánosságot kaphatnak. A ténycikknek, és a civil vitafórumoknak gyakori témái ezek a „nem-verbális” megnyilvánulások. Az globalizáció-ellenes mozgalmak kommunikációja nem csak a nyelvi eszközökkel megkonstruált nyilvános szövegekre épül, hanem határozott szimbolikus értékkel bíró közösségi cselekvések, „gesztusok” segítségével is kommunikálnak (multinacionális cégek elleni bojkott-felhívások, erőszakos akciók, stb.). A tüntetések vizualitásra építő stratégiája, amely vonzza a nemzetközi „globális médiát”, mintegy leegyszerűsíti, sűríti a különböző alter-globalizációs ideológiák fő állításait. Ezeknek az akciónak gyakran az a célja, hogy rámutassanak az „ellenségre”: gyakran egy-egy multinacionális cég személyesíti meg a nemzetközi tőkét, vagy egy-egy nemzetközi intézmény testesíti meg a nemzetek feletti bürokráciát. A kapitalista világrendet, a fogyasztói társadalmat gyakran a luxus-üzletek szimbolizálják, kirakataik betörése e rend elleni szimbolikus támadásként értelmezendő akció. Ezekben a megmozdulásokon a testi erőszak, a fizikai konfrontáció a fennálló rend élő és élettelen (tárgyi) képviselőivel mintegy felhívja a közönséget az ellenállásra, mobilizálja a civil támogatókat.

A vélemény-cikkek alkotják a nyilvános szövegeknek azt a terepét, ahol a nézőpontok leginkább ütköznek, hiszen itt a szerzőkre nem nehezedik az objektív beszámolás, tudósítás feladata. Ez a viták kiemelt terepe: itt kerülnek leginkább szembe egymással az eltérő álláspontok, világlátások, alternatívák. Az ezen a terepen megszólaló beszélők nagy része értelmiségi beszélő. Egy részük író, közíró, bölcész, de sok olyan megszólaló is van, aki szakember valamelyik a globalizációhoz kapcsolódó altémában (környezetvédelem, technológia, közgazdaságtan, stb.). A kifejezetten tudományos szakcikkek kivételével (4. típus) azonban a legtöbben mégis szakértői háttérrel, de nem a saját szűk szakmai közönségükhöz, kollégáikhoz szólnak, (a szak-diszkursusnak a terepe a szakmai folyóiratok, tudományos műhelyek, konferenciák, stb.), hanem a művelt nagyközönséghez, a többi „értelmiségi” olvasóhoz. Ez a körülmény azt a sajátosságot vonja maga után, hogy a

korábban említett szakértői beszédmódnál lazább, ám a laikus beszédmódhoz képest szigorúbb, összeszervezettebb, érvelőbb diszkurzusokat találunk ebben a csoportban.

Ezek a szövegek gyakran koncentrálnak filozófiai, ideológiai politikai kérdésekre: a gazdasági egyenlőtlenségre, szegénységre, környezetszennyezésre, a fenntartható fejlődés feltételeire, stb. Az ebbe a csoportba tartozó szövegek között globalizáció-párti és globalizáció-ellenes szövegek egyaránt tartoznak. A globalizáció támogatói a fejlődés gazdasági, társadalmi, környezeti, politikai feltételeiről, módozatairól beszélnek, a globalizációt ellenzők előtérbe helyezik az egyenlőtlenséget, a világ igazságtalan berendezését, a károkat, és a felelősség-vállalás elmulasztását.

Az elemzések arra a következtetésre vezettek, hogy a hagyományos jobboldali és baloldali beszélők megoszanak a globalizációt ellenzők és támogatók között. Az anti-globalizációs diszkurzusokba, akár baloldali, akár jobboldali indíttatásúak, bele van kódolva a köz és magán dichotómia egy speciális változata: a globalizációval összekapcsolódó folyamatok mind úgy vannak bemutatva, mint amelyek partikuláris érdekekhez tapadnak: akár a politikában, a gazdaságban, akár a kultúrában ezek a folyamatok mindig szűk magánérdekekre vezetődnek vissza. Velük szemben áll a közjó, amit baloldali esetben a munkavállalókhöz, a munka világához kapcsolnak, a jobboldali változatban pedig a nemzeti helyi csoportok kollektív érdekeihez. E két anti-globalista diszkurzusban az állam úgy jelenik meg, mint a közjó védnöke, mivel szerepe fontos a kapitalizmus korlátozásában.

A globalizáció témájának egyik legfontosabb témakonstrukciója a korpuszba tartozó írásokban a szabályozatlan, a normákat áthágó globális világgazdaság és a politikai befolyás kérdése, összefüggése. A globális gazdaság gyakran úgy jelenik meg a globalizáció-ellenes írásokban, mint a hegemoniára törekvő „birodalom”, amely saját gazdasági érdekeinek védelmében politikai és katonai befolyását ráerőlteti a világ különböző régióira. Ez a reprezentáció egyaránt jelen van a baloldali és a jobboldali szerzők szövegeiben.

A globalizáció-ellenes diszkurzusokban a globális gazdaság, a világkereskedelem, a nemzetközi pénzvilág, a multinacionális vállalatok tevékenységét egyértelműen veszélyesnek, kártékonynak mutatják be. A globális gazdaságot gyakran személyesítik meg különböző intézményeken vagy szereplőkön keresztül: a WTO, a „nemzetközi tőke”, a bankok, a bankárok, a nemzetközi pénzvilág, a G8, stb., amely intézményeknek önző, kizsákmányoló jelleget tulajdonítanak. Az anti-globalizációs diszkurzusok mindezt a nemzetközi kapitalizmus következményeinek tartják, amelyekkel szembe állítják a pozitív értékekkel felruházott hazai gazdaságot, a nemzeti autarchiát, a biztonságos belterjes termelést és kereskedelmet és ezért a magyar gazdaság védelmét, a magyar állat- és növényfajták védelmét, magyar védővámokat, nemzeti preferenciát javasolnak ellenszerként.

Ezekben a szövegekben az idő múlásával egyre erőteljesebben jelenik meg az a politikai - ideológiai - gazdasági amalgám, amely a hazai termékek, piacok, értékek védelmére irányul, és ezért a gazdasági érvek a diszkurzusban összefonódnak politikai és ideológiai érvekkel, globalizáció- és EU-ellenesek, nemzetiek, elszigetelődés-pártiak és tradicionálisak: magyar árú, honi termék, magyar bio-gazdaság, egészséges életmód, hagyományos étkezés, gén-manipuláció-ellenesség, stb. Ebben a beszédmódban tehát felértékelődnek a magyar

termékek akár mezőgazdasági, akár ipari termékekről, de még magyar kereskedelmi egységekről legyen is szó. Ennek a témakonstrukciónak része az EU-bővítés, illetve a belépés témaköre is: számos vita, nyilvános hozzászólás foglalkozik avval a kérdéssel, vajon nyertünk-e vagy veszítettünk a belépéssel: milyen hatása lesz mindennek a hungarikumokra, a tradicionális magyar szürkemarha tenyésztésre, a magyar paprikára (ld. aflatoxin mérgezés), a tokaji borra (magyar-szlovák vita, magyar-olasz, magyar-elzászi vita), stb. Az EU-csatlakozás kérdése tehát a magyar nyilvános vitákban ezen a téren is egyértelműen összekapcsolódik a globalizáció, a transznacionális affiliáció kérdésével. Az a probléma, hogy a globális érdekek helyett a nemzeti érdekek előtérbe állítása hasonló önző öncélt képez, mint amit a globális nagytőke számlájára írnak, nem merül fel ezekben a diszkurzusokban.

A globalizáció-párti diszkurzusok tematikusan is elkülönülnek az anti-globalizációs szövegektől. A globalizáció előnyeit középpontba helyező szerzők elsősorban a gazdaság vagy a tudomány és technika témák terminusaiban értelmezik a globalizációt. Ebből a nézőpontból a globalizáció egy fejlődési folyamat, a modernizáció legújabb szakasza: nemcsak elkerülhetetlen, de hasznos, célravezető. Még ha látnak is problémákat, azokat vagy nem a globalizáció következtében előálló problémáknak tekintik, vagy olyanoknak, amelyeket éppen a globalizáció nyomán létrejövő fejlődés segítségével lehet majd leküzdeni. A globalizáció-párti szerzők közül azok, akik leginkább elfogadják a globalizáció-ellenes beszélők által jelzett problémák vagy igazságtalanságok létét (környezeti károk, gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségek, stb.), e problémák megoldásának eshetőségét éppen a gazdasági-technikai fejlődés nyújtotta lehetőségekben látják. Az ő nézőpontjukból a fejlődés megállíthatatlan és feltartóztathatatlan, és a felmerülő problémákra a megoldásokat éppen a fejlődő tudomány, a racionalitás, a nemzetközi összefogás képes megtalálni. Az ő világképükben tehát nem egy manicheus módon kettéosztott világ létezik, amelyben a kevesek harácsolása, hatalmi és gazdasági erőfölénye uralkodik a többiek, a többség fölött. Több szerző globalizáció-párti szövegében a 60-as évekre jellemző, a tudományos-technikai forradalmat idéző elemeket találtunk, amelyek a töretlen fejlődés, a tudományos-technikai civilizáció „korlátlan” lehetőségeit tematizálják.

Az anti-globalizációs diszkurzusok sokkal szélesebb témakörrel ölelnek fel. A globalizációt ezek a szerzők a legkülönbözőbb társadalmi bajokkal, problémákkal kapcsolatba hozzák. És mivel a globalizáció-ellenes álláspont olyan mértani helyként működik, ahova a legkülönbözőbb társadalmi problémák benyomulnak, az itt posztoló szerzők ezek közül a problémák közül saját értékstruktúrájuknak megfelelően bőséggel válogathatnak. A baloldali társadalomkritikus szerzők a kapitalista kizsákmányolást, a tőke önzését kérik számon, sőt néha a hagyományos kapitalizmus 19. századi optimista kritikájával szembesítik a mára sokkal kíméletlenebb, kizsákmányolóbb arcát mutató multinacionális világkapitalizmust. A baloldali anti-globalista kritikák legfájóbb pontja annak a konstatálása, hogy míg a marxi időkben esély volt osztály alapon való nemzetközi összefogásra, ilyen összefogás ma nem remélhető. Egyrészt azért nem, mert az elnyomottak, kizsákmányoltak ma már nem alkotnak egy osztályt: közöttük soha nem látott korlátok, szakadékok tátonganak: hiányoznak köztük a területi, társadalmi, nyelvi, vallási, kulturális összekötő kapcsok, azok a közös jegyek, értékek, amelyek őket közösséggé alakíthatnák. A globalizáció következtében a francia vagy a német munkásnak a magyar vagy a román, sőt a kínai vagy az indiai munkás lett a versenytársa, az ellenfele. A baloldali

diszkurzusok erőteljesen érzékelik ezeket a választóvonalakat, amelyek a nemzetközi összefogás lehetőségét akadályozzák. A globalizáció következtében másrészt a baloldali szerzők érzékelik az ideológiák hanyatlását, a globális tömegkultúra mindent elborító, állandó kompenzációt ígérő hatását, amely a fogyasztás szabadságát, a szórakozást, a szórakoztatást kínálja a tömegek számára. A globalizáció témája ezekben a szövegekben tehát szorosan összefügg a globális média kritikájával: számos szerző foglalkozik a közügyeket megvitató és a hatalmat ellenőrző nyilvánosság „kiüresedését” bemutató, az „infotainment”, a „voyeur” nyilvánosságban eluralkodó magántémák uralmát okozó média hatásával, a közszolgálati média küldetését elnyomó kereskedelmi-szórakoztató média eluralkodásának leleplező leírásával.

A jobboldali, sőt a szélsőjobboldali szerzők globalizáció-kritikai írásai is gyakran használják ugyanezeket a témákat. Az ő szövegeikben a globális nagytőke a nemzeti gazdaságot, a kistermelőket, a hazai kisüzemeket teszi tönkre, és a globális (vagyis főleg amerikai) „kulturmocskok”, a tömegmédia az idegen értékeket helyezi előtérbe, veszélyeztetve ezzel az igazi, autentikus, nemzeti, népi, hazai kultúrát. Ennek a veszedelemnek a kárhóztatói általában olyan közbeszélők, értelmiségi figurák, akiknek társadalmi tőkéje éppen a „saját” kultúra, nyelv és tradíciók védelméből származik, akik egy szélesebb, nemzetközi vagy globális terepen nem tudnának megfelelő teljesítményt nyújtani (nyelvtudás, értékelhető teljesítmény, eredetiség, stb. hiányában). Az anti-globalista diszkurzusok szerzői között vannak olyan csoportok vagy személyek, akik egyes altémák tárgyalására specializálódtak: ezekhez az altémákhoz tartozó területeknek, folyamatoknak, ügyeknek a globalizáció által okozott romlásait, kárait tematizálják.

A diszkurzuselemzésekből egyértelműen látható, hogy a globalizáció témája radikálisan átrendezi a nyilvánosságot. Egyrészt azt tapasztaltuk, hogy közelednek egymáshoz a tudományos mezőben szereplő és a laikus, a széles nyilvánosság számára megszólaló beszélők narratívái, érvelési módjai, különösen más, korábbi vitatémákkal összehasonlítva. Az elemzés egyértelműen igazolta, hogy a szokásos politikai-ideológiai megosztottság bal- és jobboldal között, szintén elhalványodik, a globalizáció témájában elfoglalt álláspontok más struktúrák alapján rendezik el a nyilvános mezőben való megszólalásokat. Még ha nem is tűnik el a baloldal és a jobboldal közötti különbség, egy új törésvonal kialakulását figyelhettük meg, a modernizáció, a fejlődés optimista megítélését valló beszélők és a fejlődés gyorsulásának ellenzői, a védekezés, a hagyományos értékek megőrzését javasoló csoportok között. Az elemzések kimutatták az érvelési készletek használatának nagyfokú keveredését. Azt is megfigyelhettük, hogy egyes fogalmak jelentéstartalma, konnotációja, vagy értéktartalma megváltozott. Például a korábban pozitív konnotációjú „nemzetközi” kifejezés mára ósdivá és avítottá vált, és egyértelműen a korábbi szocialista ideológia nyelvezetéhez kapcsolódik, míg a korábban ugyancsak a nyitást, a hidegháború utáni időszakot pozitívan értelmező „globális” kifejezés ambivalenssé vált, és elsősorban az amerikai típusú offenzív fejlesztési politikára vonatkoztatódik. Azt mutatták az elemzett diszkurzusok, hogy ma nincs olyan, az univerzalista beszédmódokban használható kifejezés, amely ezt a fejlődési irányt erős értékvonatkozások nélkül meg tudná nevezni.